

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 5

Рівне – 2015

ББК 88

П 86

УДК 316.627:159.9

Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. - Випуск 5 - Рівне: РДГУ, 2015 – 157 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г. С. Костюка

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Юрченко Вікторія Миколаївна – доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 26 листопада 2015 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію **Серія КВ №18713-7513Р**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет. e-mail: pavelkiv_rv@ukr.net

9. Синьов В.М. Основи пенітенціарної педагогіки та психології. Посібник. / В.М. Синьов – Біла Церква, 2004 - 360 с;
10. Шиханцов Г.Г. Юридическая психология / Г.Г. Шиханцов – М., 2003.

References

1. Antonjan Ju.M., Enikeev M.I., Eminov V.E. Psihologija prestupnika i rassledovanie prestuplenij / Ju.M. Antonjan, M.I. Enikeev, V.E. Eminov. – М., 1996.
2. Antonjan Ju.M. Psihologija ubivstva / Ju.M. Antonjan. – М., 1997.
3. Antonjan Ju.M., Vereshhagin V.A., Kalmanov G.B. – Tjurennaia subkul'tura.../ Ju.M. Antonjan, V.A. Vereshhagin, G.B. Kalmanov, // Gosudarstvo i pravo – 1996.
4. Bandurka A.M., Bocharova S.P., Zemljanskaja E.V. Juridicheskaja psihologija / A.M. Bandurka, S.P. Bocharova, E.V. Zemljanskaja. Uchebnik – Har'kov – 2002.
5. Bed' V.V. Jurydychna psihologija. Navchal'nyj posibnyk. / V.V. Bed' – К., 2002.
6. Vasil'ev V.L. – Juridicheskaja psihologija. / V.L. Vasil'ev. – Spb, -2003;
7. Konovalova V.O., Shepit'ko V.Ju. Jurydychna psihologija: Pidruchnyk dlja stud. juryd. spec. vyshh. navch. zakladiv / V.O. Konovalova, V.Ju. Shepit'ko; M-vo osvity i nauky Ukraïny. – К.: VD «InJure», 2005 – 422s;
8. Pirozhkov V.F. Kriminal'naja psihologija. Kniga 1, 2. / V.F. Pirozhkov. – М., 1998.
9. Syn'ov V.M. Osnovy penitenciarnoi' pedagogiky ta psihologii'. Posibnyk. / V.M. Syn'ov – Bila Cerkva, 2004 - 360 s;
10. Shihancov G.G. Juridicheskaja psihologija / G.G. Shihancov – М., 2003.

Резюме. В статье рассматривается проблема изменений психического состояния осужденных подростков под воздействием режима социальной изоляции. С целью исправления и перевоспитания несовершеннолетних в местах лишения свободы применяются способы общеобразовательного и профессионального обучения, воспитательная работа, участие в активной деятельности исправительного учреждения, а также после освобождения с колонии. Однако, все способы перевоспитания обязательно объединяются с режимом исправительного учреждения.

Ключевые слова: режим социальной изоляции, психические состояния, осужденные подростки, пенитенциарное стресс, ресоциализация.

Summary. The problem of changing mental states of convicted juveniles under the influence of social isolation mode. For the purpose of correction and rehabilitation of the juvenile in detention methods used educational and vocational training, educational work, participation in vigorous activity of the prison and after their release kolonii. Odnak all methods required to re- unites with the regime of the prison.

Key words: mode sotsialnoi' izolyatsii, psihichni camp, zasudzheni pidlitki, penitentsiarny Stresa resotsializatsiya.

УДК 159.923.32.159.922.8

Н.О. ЯЦЮК

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ МОРАЛЬНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ

У статті здійснено спробу теоретичного аналізу психологічних механізмів моральної саморегуляції. Проаналізовано специфіку саморегуляції діяльності та особистісної саморегуляції у моральному контексті. Висвітлено питання структури моральної саморегуляції. Обґрунтовано роль рефлексії як провідного механізму саморегуляції.

Ключові слова: моральна саморегуляція, психологічні механізми моральної саморегуляції, рефлексія.

Постановка наукової проблеми. Моральна проблематика знаходиться у центрі громадських та наукових дискусій останнього часу. Предметом таких дискусій є моральні поняття: гуманізація, моральне відродження суспільства, ствердження пріоритету загальнолюдських цінностей тощо. Проте результатом є швидше заклики і побажання, ніж конкретні завдання та плани. Тому цей проблемний простір є практично необмеженим й для науковців, й для психологів-практиків, й для педагогів.

Закономірно, що питання морального розвитку, є предметом розмірковувань та предметом спрямування розвивальних зусиль, насамперед, для суб'єктів педагогічного процесу. Філософія сучасної освіти спрямовується на обґрунтування її гуманістично-інноваційного типу, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного та духовно-морального потенціалу особистості, її самостійності, самодостатності, творчої активності.

Переконаність в цілісному характері природи людини, акцент на свободі волі, спонтанності, творчій силі індивіда, здатності самому бути причиною власної поведінки – все це основні принципи гуманістичної психології. Цей напрямок в психології відкинув уявлення про людину як про істоту, чия поведінка ґрунтується лише на детермінізмі і повністю визначається стимулами зовнішнього середовища. Проте, як відмічає Зейгарник Б.В. та співавтори, гуманістична орієнтація в психології до цього часу залишається швидше ціннісною, ніж конкретно-науковою. А саме розробка проблеми саморегуляції є одним із шляхів реалізації гуманістичної ціннісної орієнтації у психології [6].

Моральну регуляцію розглядають як саморегуляцію, що детермінована здатністю особистості самостійно спрямовувати, контролювати, оцінювати та емоційно переживати свою поведінку. Як підкреслює М.Й. Боришевський: „моральність – головне, що утворює фундамент людини як особистості” [3, с.3]. У зв'язку з цим процеси особистісної саморегуляції слід розглядати в цій же площині.

Таким чином, можна констатувати, що існує суперечність між ціннісною спрямованістю на дослідження моральної проблематики та її конкретно-науковою реалізацією. З'ясування психологічних механізмів моральної саморегуляції може бути одним із кроків у вирішенні цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень. У роботах сучасних класиків вітчизняної психології – І.Д. Беха, М.Й. Боришевського, І.С. Булах, С.Д. Максименка, Р.В. Павелківа, М.В. Савчина – знаходимо ті фундаментальні положення, які задають напрямки новітніх досліджень у психології моральності та морального розвитку особистості.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз психологічних механізмів саморегуляції моральної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Функціонування системи саморегуляції забезпечуються певними психологічними механізмами, провідним серед яких є рефлексія. Розглянемо особливості саморегуляції як усвідомленого управління своєю поведінкою, що дозволить з'ясувати роль рефлексії в цьому процесі.

Наукові дослідження саморегуляції як специфічного процесу у живих системах розпочались на початку ХХ століття. Але основні принципи регулювання, що лежать в основі життєдіяльності організму, добре усвідомлювались ще задовго до цього. Так, в середині ХІХ століття Клод Бернар висловив думку про постійність внутрішнього середовища. Ідея саморегуляції психічних станів вперше була сформульована в роботах І.М. Сеченова, підтверджена та розвинена у працях І.П. Павлова та П.К. Анохіна.

Для з'ясування психологічної сутності процесів активності та саморегуляції принципове значення має розуміння людини як суб'єкта власного життя, висловлене в концепції С.Л. Рубінштейна [9]. Згідно з положеннями цієї концепції, людині властива свідомо мотивованість дій, їх обґрунтованість, невідкладність стороннім впливам, здатність самому вбачати об'єктивні підстави для того, щоб діяти так, а не інакше.

Здатність до саморегуляції є невід'ємною і найголовнішою характеристикою суб'єкта. Тлумачення саморегуляції в біології, фізіології, кібернетиці як принципу

зворотнього зв'язку відрізняється від розуміння саморегуляції в психології. Неправомірно розглядати саморегуляцію в психології як процес безперервного пристосування людини до умов оточуючого середовища та задоволення потреб, що виникають в даний момент. На цей момент звертає особливу увагу В. Франкл, який вважає відкритість світу основною людською якістю. Людське буття спрямоване на щось інше, що не є ним самим. Тому "принцип гомеостазу не може слугувати достатньою підставою для пояснення людської поведінки" [12, с.55].

Особлива роль належить саморегуляції і у з'ясування питань морального розвитку особистості. "Якщо людина діє відповідно до існуючих стандартів, яких вона не спроможна змінити, якщо у своїй поведінці вона лише відтворює загальне правило, то така поведінка не містить морального ставлення... специфіка природи моральності саме в тому і полягає, що вона передбачає саморегуляцію поведінки. Для людини як морального суб'єкта характерне активне ставлення до дійсності, формування власної думки про неї, регуляція поведінки на основі вимогливості до себе та відповідальності" [11, с.68].

Моральні норми як зовнішні щодо індивіда об'єкти не здатні спонукати відповідну його поведінку. Лише тоді, коли моральні норми стають внутрішнім законом, стійким, суб'єктивно значущим здобутком особистості, вони здатні спричинити реальний регулятивний вплив на поведінку особистості [5, с.3]. Як зазначає М.В. Савчин, мораль – це сукупність регуляторів належної поведінки, через які людина проявляє себе як самосвідоме та вільне створіння [10].

Розглядаючи проблему саморегуляції, варто зупинитись на диференціації понять „саморегуляція діяльності” та „саморегуляція поведінки”. На це К.А. Осницький зазначає, що структура саморегуляції поведінки та саморегуляції діяльності має багато спільного. Крім того, поведінкові зміни, як і діяльнісні, втілюються і закріплюються у вчинках, у стосунках з іншими людьми. Змістовна ж система саморегуляції поведінки спрямована до іншого досвіду, ніж саморегуляція діяльності [8].

Саморегуляція діяльності проявляється у феноменології предметних перетворень і в корекції використовуваних для цього зусиль. Досконалі форми саморегуляції діяльності призводять до суттєвого підвищення її ефективності. Таким чином, саморегуляція в цьому контексті має прагматичну функцію і покликана забезпечувати досягнення бажаного для суб'єкта результату діяльності.

Саморегуляція поведінки, або особистісна саморегуляція, пов'язана переважно з визначенням та корекцією своїх позицій у взаєминах з оточуючими. В особистісній саморегуляції проявляється активно-дійове ставлення людини до себе та інших, її моральні та соціальні установки. Система саморегуляції поведінки визначає активну цілеспрямовану та конструктивну позицію людини як у повсякденному житті, так і в перспективі її розвитку.

Ю.А. Міславський підкреслює, що процес особистісної регуляції спрямований на забезпечення певних особистісних якостей, які проявляються у різних формах активності, зберігаються на досить тривалих відрізках життя і сприяють успіху в різних видах суб'єктних-суб'єктних перетворень [7, с. 43]. У структурі саморегуляції автор виділяє такі складові: цінності, які є вихідними психологічними утвореннями для встановлення цілей активності особистості; образ „Я”; ідеальний рівень домагань; самооцінка; самоконтроль [7, с. 28].

Функції механізмів саморегуляції поведінки, за М.Й. Боришевським, виконують такі складові самосвідомості, як самооцінка, рівень домагань, соціально-психологічні очікування, образ “Я”, оціночні ставлення до оточуючих. На основі перерахованих виникають і поступово включаються в якості механізмів саморегуляції поведінки такі утворення, як ідеали, переконання та інші суб'єктивно значущі еталони особистості [3, с.14]. Очевидно, що поява суб'єктивно значущих еталонів особистості можлива за умови її “відкритості світу” (В.Франкл), коли у неї з'являється можливість рефлексивного виходу за межі конкретної ситуації.

Таким чином, сучасні моделі саморегуляції поведінки як обов'язковий компонент включають систему ціннісних орієнтацій особистості. Цей момент ще раз підтверджує неправомірність погляду на саморегуляцію поведінки як на процес пристосування людини до умов наявної ситуації.

У більшості психологічних досліджень саморегуляції поведінки та морального розвитку основна увага звертається на засвоєння норм та усвідомлення власних переживань. При цьому припускають, що усвідомлення та оцінка власних почуттів, своєї позиції сприяє розумінню іншої людини, виникненню співчуття, співучасті.

Роботи С.Л.Рубінштейна та В.Франкла започаткували аналіз існування суб'єкта у світі, проблеми саморегуляції поведінки з позиції "Я та інша людина" [9, 12]. Поряд з усвідомленням „Я”, яке розуміється як центр особистості, провідною підвалиною особистісної сфери є „суб'єктивна форма ставлення до інших людей, так зване ставлення Я-інший”, що проявляється у вмінні співвідносити свою ситуацію і ситуацію Іншого, бажання свої і бажання Іншого. Присутність таких елементів у моделі саморегуляції поведінки дозволяє суб'єкту відображати особистісні якості партнера по спілкуванню, враховувати їх у власній поведінці. Соціально-психологічні очікування виконують «функцію врівноважування та підтримання стану збалансованості між самосвідомістю особистості та її соціальним оточенням», виступають як чинник, що „спонукає людину постійно враховувати можливі реакції з боку інших людей” на дії та вчинки індивіда. Як відзначає М.Й. Боришевський, завдяки соціально- психологічним очікуванням процес саморегуляції поведінки виявляється детермінованим не тільки внутрішніми утвореннями, які складають структуру самосвідомості особистості, але й також реальним досвідом спілкування, взаємодії з оточенням [3, с. 27-28].

Г.С.Абрамова запропонувала поняття „концепція іншої людини”, що являє собою узагальнений образ іншої людини [1]. Поряд з образом Я, самооцінкою, рівнем домагань „концепція іншої людини” є одним з провідних механізмів саморегуляції поведінки. Припускається, що позитивне сприймання себе тягне за собою таке ж ставлення до інших.

Тим не менше відповідність між ставленням до себе та до інших спостерігається в реальному житті далеко не завжди. Так, наприклад, особи з завищеною самооцінкою можуть високо цінувати та поважати себе, при цьому зневажаючи інших. М.Й. Боришевський підкреслює, що особи з егоцентричною спрямованістю самосвідомості відзначаються високою здатністю до саморегуляції поведінки, їм притаманні значні енергетичні ресурси [3, с. 31]. Проте в цьому випадку не можна говорити про моральний розвиток особистості. Все це свідчить про необхідність включення у змістовний контекст саморегуляції поведінки, поряд з образом Я, самооцінкою, рівнем домагань особистісними цінностями, самоконтролем і такого компоненту як “концепція іншої людини”, що являє собою узагальнений образ іншого у поєднанні з певним ставленням до нього. Основою саморегуляції поведінки людини в міжособистісних стосунках є ствердження цінності іншої людини як самодостатньої, самоцінної особистості.

Моральнісне ставлення до іншого – це вияв цікавості до нього та його дій, співчуття та різні форми просоціальної поведінки, яка є не способом самоствердження, а безпосереднім виявом ставлення до партнера по спілкуванню.

Спробуємо з'ясувати специфіку моральної рефлексії як психологічного механізму саморегуляції поведінки. Зауважимо, що у розумінні поняття „психологічні механізми”, будемо дотримуватись визначення М.Й. Боришевського. Психологічний механізм виступає як феномен, який означає наявність стану оптимальних взаємовідносин і взаємодії між структурними елементами психологічної системи, що забезпечує її функціонування, становлення, розвиток [4].

Досягнення стану оптимальних взаємовідносин між структурними елементами саморегуляції поведінки відбувається завдяки рефлексії. Як вже було підкреслено, рефлексія не тільки відображає свої об'єкти, а й здатна впливати на них, конструктивно змінювати їхні властивості.

Система мотивів діяльності та поведінки людини включає не тільки мотиви актуальні, необхідні для реалізації практичних цілей, але й мотиви високого, ціннісного порядку [2]. Для того, щоб мотиви – цінності виступили рушійними силами поведінки суб'єкта, необхідна особлива робота з ціннісного самовизначення. Ця діяльність є рефлексивною за визначенням, оскільки включає в себе оцінку та переоцінку тієї ролі, яку відіграє певний мотив у поведінці людини. Результатом ціннісного самовизначення є усвідомлення мотиву-цінності як складової образу “Я” людини.

Вказуючи на роль рефлексії як провідного психологічного механізму саморегуляції поведінки, Зейгарник Б.В. та співавтори підкреслюють її можливості у гармонізації сфери спонук індивіда [6]. Ситуація морального вибору характеризується конфліктом мотивів та прагнень, тому якщо мова йде про власне саморегуляцію поведінки, то рефлексія дозволяє досягти стану узгодженості спонук поведінки, зняти напруження, забезпечує полегшення, яке змінює переживання конфлікту. Саме в цьому і полягає відмінність між вольовою регуляцією поведінки та саморегуляцією. Вольова поведінка розглядається як процес довільного формування спонук, що дозволяє долати труднощі на шляху досягнення мети. При цьому конфлікт мотивів може зберігатись і навіть загострюватись. Саме зі збереженням внутрішньої конфліктності пов'язаний феноменологічний критерій волі – почуття зусилля [6], подолання себе. У випадку саморегуляції гармонія у сфері спонук індивіда досягається через „рефлексивне відчуження негативного смислу і включення дії в більш широкий смисловий контекст” [6]. Рефлексія негативного смислу дозволяє тим самим зменшити його спонукальну силу. Наступним кроком є пошук цінності, яка стане підставою для розвитку дії в необхідному напрямку.

Образ „Я” є узагальненим уявленням людини про себе і служить підставою для вибору провідної лінії поведінки. Моральнісні цінності, що набули суб'єктивної значущості для індивіда, перетворюються на складову образу „Я” і є найбільш інтимними його моментами. Образ „Я” як регулятор поведінки має особливе значення в ситуаціях, коли існує розбіжність між безпосередніми прагненнями індивіда та соціальними вимогами. Регуляторна функція образу „Я” виявляється в тих випадках, коли вчинки людини відповідають її уявленням про себе. Забезпечує таку відповідність рефлексія, яка дозволяє вийти за межі даної ситуації, оцінити її з точки зору майбутніх наслідків та їх відповідності уявленням особистості про себе.

Важлива роль рефлексії проявляється у забезпеченні критичного ставлення людини до себе, що дозволяє глибоко та адекватно усвідомити свої недоліки, суб'єктивні труднощі, відсутність або недостатню розвиненість моральних якостей. Тому, коли мова йде про саморегуляцію, про самоуправління, то це вимагає інформації суб'єкта про самого себе. Повну та адекватну інформацію про власні якості та особливості людина отримує в результаті самопізнання. Рефлексія, на відміну від самопізнання, дає відповіді не тільки на констатувальні питання (наприклад, “Що я знаю про себе?”), а й на причинні (наприклад, “Чому я вчинив саме так?”). Тому саме рефлексія забезпечує регуляторну функцію образу “Я”.

Образ „Я” як результат самопізнання виступає основою для реалізації оцінкового ставлення до себе, або самооцінки. Самооцінка включена у структуру саморегуляції поведінки як підстава для встановлення цілей поведінки. Самооцінка містить як когнітивні, так і емоційно-оцінні елементи. Як доведено у дослідженні М.Й. Боришевського, обґрунтована реалістична самооцінка, яка спирається на усвідомлені дані про себе, має позитивний вплив на саморегуляцію поведінки [3, с.26]. Розвиток самооцінки на основі усвідомлення себе, логічних розмірковувань та суджень про себе можливий завдяки здатності до рефлексії, яка дозволяє подивитись на себе з різних точок зору, абстрагуючись від несуттєвого. Саме реалістичність та обґрунтованість самооцінки мають вирішальне значення для саморегуляції поведінки в моральнісному плані. В цьому випадку головним є не піднесення власної значущості, не власна задоволеність, а усвідомлення переваг свого становища, що проявляється у почутті провини перед іншим. Самоповага та почуття власної

гідності в моральнісному аспекті пов'язані з оцінкою своїх здібностей та можливостей як таких, що допомагають людині долати власні вади та об'єктивні перешкоди задля досягнення моральних цілей.

Оцінка своїх здібностей та можливостей проявляється у рівні домагань, у здатності поставити перед собою таку мету діяльності та поведінки, яка найбільше відповідає можливостям людини. Рефлексія у встановленні рівня домагань виконує функцію оцінки обставин та ситуації і реальних можливостей суб'єкта.

Самоконтроль – один з важливих структурних елементів системи саморегуляції поведінки. Основна функція самоконтролю – виявлення неузгодженості між фактичним або передбачуваним вчинком та еталоном (відповідною моральнісною цінністю), що тягне за собою корективи в поведінці. Моральнісна вартість самоконтролю визначається потребами людини та цілями, які вона переслідує. Для особистості з альтруїстичною спрямованістю „самоконтроль – важливий інструмент для досягнення цінних у моральному плані цілей”, тоді як для егоїста – „засіб реалізації індивідуалістичних, вузькокорисливих прагнень” [5, с.13]. Нерозвиненість або недостатня розвиненість моральної рефлексії є причиною того, що невідповідність поведінки моральним принципам та нормам може взагалі не усвідомлюватись, не викликати в індивіда докорів сумління. Або, навпаки, коли людина добре усвідомлює невідповідність своєї поведінки прийнятним нормам, проте таке усвідомлення не викликає корекційних впливів щодо власної поведінки. У цьому випадку моральна рефлексія, що спрямована на гармонізацію мотиваційної сфери індивіда, дозволяє йому відчувати себе джерелом власної активності, а не виконавцем нав'язаної ззовні волі.

Уявлення та оціночні ставлення до оточуючих представлені в структурі свідомості суб'єкта як „не - Я” і виконують важливу роль у саморегуляції поведінки. У контексті нашого дослідження доцільно використовувати для позначення таких ставлень термін „концепція іншої людини” (Абрамова Г.С. [1]).

На думку І.Д. Бега, виховні невдачі у розвитку здатності до саморегуляції поведінки пов'язані, перш за все, з невмінням дитини прийняти точку зору іншої людини. Вміння пережити та зрозуміти почуття оточуючих формується разом з самосвідомістю (образом Я та емоційно-ціннісним ставленням до себе) [2].

У формуванні позитивної концепції Іншої людини неабияку роль відіграє моральна рефлексія. В ситуаціях морального вибору звернення до власного Я здійснюється не задля свого піднесення або самоствердження. Інтенсифікація рефлексії є свідченням сумнівів щодо своєї позиції або вчинку, і це підтверджує діалогічність самосвідомості людини.

Суб'єкту з розвинутою рефлексією властиві, насамперед, сумніви щодо власної позиції та моральних якостей, прагнення до обґрунтування свого вчинку. В ситуації, що передбачає вибір між своїми інтересами та благополуччям іншої людини рефлексія дозволяє суб'єкту поглибити не тільки знання про себе, але й про психологію іншого, оцінити його стан як менш сприятливий порівняно з власним, робити припущення щодо можливої реакції партнера на його дії.

Совість як вторинна рефлексія проявляється в формі усвідомлення значення здійснених вчинків щодо інших людей. Совість морально розвинутої особистості характеризує почуття незадоволеності собою, прагнення до самовдосконалення, почуття відповідальності за неблагополуччя інших людей.

Висновок. Таким чином, у процесі саморегуляції поведінки моральна рефлексія забезпечує функціонування усіх складових системи саморегуляції: цінностей, образу Я та самооцінки, рівня домагань та самоконтролю, концепції іншої людини. Це дозволяє вважати рефлексію провідним психологічним механізмом саморегуляції поведінки.

У ситуаціях морального вибору рефлексія є не стільки зосередженням на собі, скільки засобом пізнання та об'єктивації образу Іншої людини. Реалізація особистісно значущих цілей, яку забезпечує саморегуляція поведінки, передбачає, насамперед, не власне благо, а благо іншої людини, яка сприймається як цілісна особистість.

Підкреслимо ще раз, що це не означає ігнорування власних інтересів. Навпаки, суб'єкт – суб'єктні взаємини передбачають психологічну єдність партнерів, у якій розгортається їх творче взаємозбагачення. Такі стосунки передбачають емоційну й особистісну відкритість партнерів, психологічний настрій на актуальний стан один одного, щирість, довіру і безпосередність у вияві почуттів та душевних станів. Необхідною умовою суб'єктного сприймання Іншої людини є моральна рефлексія. Вона дозволяє людині відчувати себе суб'єктом власної активності, волі, переживань. Власне Важливим завданням рефлексії є також її здатність зробити людське Я об'єктом власного дослідження та управління. Так формуються уявлення людини про свої моральні якості, можливості, їх оцінка та значущість. Інша людина при цьому також постає у якості об'єкта, оскільки пізнання якостей іншого та їх порівняння зі своїми дозволяє людині окреслити межі свого Я, свого власного внутрішнього світу, усвідомити свої відмінності від інших. Обидві функції рефлексії є взаємопов'язаними і необхідними у будь-якій ситуації морального вибору.

Список використаних джерел

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: уч. пос. для студентов вузов / Г.С. Абрамова– М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 624 с.
2. Бех І.Д. Від волі до особистості / І.Д. Бех – К.: Україна – Віта, 1995. – 202 с.
3. Боришевский М.И. Развитие саморегуляции поведения школьников.: дисс.... д–ра психол. наук в форме доклада: 19.00.07 / Боришевский М.И. – К., 1992. – 77 с.
4. Боришевський М.Й. Психологічні механізми розвитку особистості / М.Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – с.26–33.
5. Боришевський М.Й. Виховання самоконтролю в поведінці учнів початкових класів / М.Й. Боришевський– К.: Радянська школа, 1980. – 143 с.
6. Зейгарник Б.В., Холмогорова А.Б., Мазур Е.С. Саморегуляция поведения в норме и патологии / Б.В. Зейгарник, А.Б. Холмогорова, Е.С. Мазур // Психологический журнал. – 1989. – т.10 – № 2. – с. 122–131.
7. Миславский Ю.А. Саморегуляция и активность личности в юношеском возрасте / Ю.А. Миславский / Научно–исследовательский институт общей и педагогической психологии Академии педагогических наук СССР –М.: Педагогика, 1991. – 152 с.
8. Осницкий А. К. Проблема исследования субъективной активности / А.К. Осницкий // Вопросы психологии. – 1996. – № 1. – с.5–16.
9. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн– СПб.: Питер, 2003. – 512 с.
10. Савчин М.В. Моральна свідомість та самосвідомість особистості: [монографія] / М.В. Савчин. – Дрогобич: РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. – 288 с.
11. Социальная психология личности / [отв. ред. М.И. Бобнева, Е.В. Шорохова] – М.: Наука, 1979. – 344 с.
12. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл – М.: Прогресс, 1990. – 387 с.

References

1. Abramova G.S. Vozrastnaja psihologija: uch. pos. dlja studentov vuzov / G.S. Abramova– М.: Akademicheskij Proekt; Ekaterinburg: Delovaja kniga, 2000. – 624 s.
2. Beh I.D. Vid voli do osobystosti / I.D. Beh – К.: Ukrai'na – Vita, 1995. – 202 s.
3. Borishevskij M.I. Razvitie samoreguljicii povedenija shkol'nikov.: diss.... d–ra psihol. nauk v forme doklada: 19.00.07 / Borishevskij M.I. – К., 1992. – 77 s.
4. Boryshevs'kyj M.J. Psychologichni mehanizmy rozvytku osobystosti / M.J. Boryshevs'kyj // Pedagogika i psihologija. – 1996. – № 3. – s.26–33.
5. Boryshevs'kyj M.J. Vyhovannja samokontrolju v povedinci uchniv pochatkovyh klasiv / Boryshevs'kyj M.J. – К.: Radjans'ka shkola, 1980. – 143 s.

6. Zejgarnik B.V., Holmogorova A.B., Mazur E.S. Samoreguljacija povedenija v norme i patologii / B.V. Zejgarnik, A.B. Holmogorova, E.S. Mazur // Psihologicheskij zhurnal. – 1989. – t.10 – № 2. – s. 122–131.
7. Mislavskij Ju.A. Samoreguljacija i aktivnost' lichnosti v junosheskom vozdaste / Mislavskij Ju.A. / Nauchno–issledovatel'skitj institut obshhej i pedagogicheskoy psihologii Akademii pedagogicheskikh nauk SSSR –M.: Pedagogika, 1991. – 152 s.
8. Osnickij A. K. Problema issledovanija sub#ektivnoj aktivnosti / A.K. Osnickij // Voprosy psihologii. – 1996. – № 1. – s. 5–16.
9. Rubinshtejn S.L. Bytie i soznanie. Chelovek i mir / Rubinshtejn S.L. – SPb.: Piter, 2003. – 512 s.
10. Savchyn M.V. Moral'na svidomist' ta samosvidomist' osobystosti: [monografija] / M.V. Savchyn. – Drogobych: RVV DDPU imeni Ivana Franka, 2009. – 288 s.
11. Social'naja psihologija lichnosti / [otv. red. M.I. Bobneva, E.V. Shorohova] – M.: Nauka, 1979. – 344 s.
12. Frankl V. Chelovek v poiskah smysla / V. Frankl – M.: Progress, 1990. – 387 s.

Резюме. В статье осуществлена попытка теоретического анализа психологических механизмов нравственной саморегуляции. Проанализирована специфика саморегуляции деятельности и личностной саморегуляции в нравственном контексте. Обоснована роль рефлексии как ведущего механизма саморегуляции.

Ключевые слова: нравственная саморегуляция, психологические механизмы моральной саморегуляции, рефлексия.

Summary. The article attempted a theoretical analysis of psychological mechanisms of moral self-regulation. Specificity of activities self-regulation and personal self-regulation in the moral context. The questions of moral self-regulation structure. Grounded reflection role as the leading mechanism of self-regulation.

Key words: moral self-regulation, the mechanisms of self-regulation, reflection.

З М І С Т

Передмова	3
Павелків Р.В. Когнітивно-ціннісні та емоційні аспекти розвитку моральної сфери у молодшому шкільному віці.....	4
Анпілова Д.В. Актуальні проблеми психодіагностики конкурентної взаємодії і конкурентоздатності: аналіз західних та вітчизняних доробок.....	10
Безлюдна В.І., Корчакова Н.В. Знуцання як вияв агресивних тенденцій у дитячих спільнотах.....	16
Богач О.В. Гендерні особливості вибору стратегій поведінки в конфліктах студентами.....	22
Вем'ян В.Г., Тер-Ованес'ян В.Г. Дуальна форма професійної освіти як умова ефективного рішення завдань модернізації освіти.....	29
Волошин Т.Б. Порівняльна характеристика психоемоційного стану батьків дітей з аутизмом, що проживають в зоні ато та в інших регіонах України.....	33
Воробйов А.М. Вплив розвитку рефлексії на особистісне та професійне становлення майбутніх психологів.....	38
Гоцуляк Н.Є. Теоретичні аспекти формування креативних здібностей підлітків та підходи до них.....	43
Кіян Л.В. Особливості методів діагностики комунікативної компетентності майбутніх психологів.....	47
Корчакова Н.В. Індивідуальні та гендерні особливості розвитку просоціальності.....	52
Кулаков Р.С. Формування професійних домагань старшокласників у процесі вибору майбутньої професії.....	59
Кулакова Л.М. Особливості психологічного супроводу морального виховання молодших школярів в умовах навчальної діяльності.....	66
Луцик Г.О. Підготовка майбутніх психологів до роботи з девіантними підлітками: психолого-педагогічний аспект.....	74
Лушина Т.О. Проблема розуміння основи психологічної структури професійного самосознання у студентів сучасного технічного університета.....	79
Можаровська Т.В. Проблеми ціннісного наповнення екологічної свідомості особистості підліткового віку з неповної сім'ї.....	85
Назаревич В.В., Борейчук І.О. Застосування арт-терапевтичних методів в психологічному консультуванні.....	91
Назарець Л.М. Сімейні конфлікти типу «батьки-діти» як соціально-психологічна проблема.....	97
Одолінський В.Г. Частковий аналіз інструментальної складової життєвого планування.....	102
Осипчук О.П. Вчинок як компонент системи морального становлення особистості школяра.....	106
Павелків В.Р. Молодіжна субкультура та її вплив на процес ідентифікації особистості.....	112
Піонтковська Д.В. Психологічні основи гармонізації розвитку національної ідентичності у студентів.....	118
Романкова Л.М. Науково-методичне забезпечення виховного процесу у вищій школі.....	124
Савенко Д.О. Аналіз феномену материнства у науково-прикладних дослідженнях.....	130
Созонюк О.С. Теоретико-методологічні проблеми розвитку психологічної культури педагога.....	134

Цуканова М.С. Вплив режиму соціальної ізоляції на протікання психічних станів засуджених підлітків.....	141
Яцюк Н.О. Психологічний аналіз механізмів моральної саморегуляції.....	148
<i>Відомості про авторів</i>	156

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 5

Заснований у 2013 р.

Редактор збірника **Павелків Р.В.**
Відповідальний за підготовку збірника до видання **Безлюдна В.І.**
Технічний редактор **Суходольський В.І.**
Комп'ютерна верстка **Осипчук О.П.**

Здано до набору 14.12.2015 р. Підписано до друку 06.12.2013 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Замовлення № 27042015 Наклад 100

Адреса: 33000 м. Рівне, вул. Ст. Бандери, 20
e-mail: dokacentr@mail.ru

Видавництво ТЗОВ "Дока центр"
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
Серія РВ № 54 від 09.09.2011

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 5. – Рівне:
РДГУ, 2015. – 157 с.**

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної науки.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 316.627:159.9

ББК 88